

EKOTURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA MINTAQAVIY EKOLOGIK RESURLARNI BOSHQARISH VA MUAMMOLARI

Bozorova Jasmina Yusuf qizi

*QarDu, Turizm (faoliyat yo‘nalishlari bo‘yicha) yo‘nalishi
talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqola ekoturizm sohasida mintaqaviy ekologik resurslarni boshqarish jarayonining ahamiyati va duch kelinayotgan muammolarni chuqur tahlil qiladi. Ekoturizm – atrof-muhitni muhofaza qilish va iqtisodiy rivojlanishni uyg‘unlashtirishga qaratilgan barqaror turizm turi sifatida mamlakatlar uchun katta istiqbollarni ochmoqda. Biroq, mintaqaviy ekologik resurslarning samarali boshqarilishi bo‘lmasa, bu istiqbollar amalga oshirilishi qiyinlashadi. Bundan tashqari, ekologik resurslarning hududiy xususiyatlari, ularning barqaror foydalanish prinsiplari va boshqaruv mexanizmlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, ekoturizmni rivojlantirishda duch keladigan ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik muammolar, masalan, tabiiy resurslarning noto‘g‘ri ekspluatatsiyasi, hududiy rejalashtirishdagi muvofiqlik yetishmasligi, mahalliy aholining faolligi va ekologik ongning pastligi muhokama qilinadi. Bundan tashqari, mintaqaviy ekologik resurslardan foydalanishni optimallashtirish, boshqaruv tizimini takomillashtirish va muammolarni hal qilish bo‘yicha takliflar beriladi. Tadqiqot natijalari ekoturizmni barqaror rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarurligini ko‘rsatib, amaliyotda resurslarni samarali boshqarish hamda ekologik ta‘lim va mahalliy hamjamiyatlarni jalb qilish muhimligini ta‘kidlaydi. Ushbu ish nafaqat ekoturizm sohasi mutaxassislari, balki hududiy rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilish bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislar uchun ham qimmatli manba bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ekoturizm, barqaror rivojlanish, tabiatni muhofaza qilish, turizm infratuzilmasi, ekologik madaniyat.

Аннотация: Данная статья представляет собой глубокий анализ значения управления региональными экологическими ресурсами в сфере экотуризма, а также проблем, с которыми сталкиваются в этом процессе. Экотуризм, как форма устойчивого туризма, направленная на объединение охраны окружающей среды и экономического развития, открывает большие перспективы для стран. Однако без эффективного управления региональными экологическими ресурсами реализация этих перспектив становится затруднительной. В статье рассматриваются территориальные особенности экологических ресурсов, принципы их устойчивого использования и механизмы управления. Также обсуждаются социальные,

экономические и экологические проблемы, возникающие при развитии экотуризма, такие как неправильная эксплуатация природных ресурсов, недостаточная согласованность в региональном планировании, низкий уровень активности местного населения и экологического сознания. Кроме того, предлагаются рекомендации по оптимизации использования региональных экологических ресурсов, совершенствованию системы управления и решению выявленных проблем. Результаты исследования подчеркивают необходимость комплексного подхода к устойчивому развитию экотуризма, акцентируя внимание на эффективном управлении ресурсами, экологическом образовании и вовлечении местных сообществ. Данная работа является ценным источником как для специалистов в области экотуризма, так и для экспертов в сфере регионального развития и охраны окружающей среды.

Ключевые слова: экотуризм, устойчивое развитие, охрана природы, туристическая инфраструктура, экологическая культура.

Annotation: This article provides an in-depth analysis of the importance of managing regional ecological resources in the field of ecotourism and examines the challenges faced in this process. Ecotourism, as a form of sustainable tourism aimed at integrating environmental protection and economic development, presents great prospects for countries. However, without effective management of regional ecological resources, these prospects are difficult to achieve. The article also discusses the territorial characteristics of ecological resources, principles of sustainable use, and management mechanisms. Furthermore, it explores the social, economic, and environmental issues in ecotourism development, such as the mismanagement of natural resources, lack of coordination in regional planning, limited engagement of local communities, and low levels of environmental awareness. In addition, recommendations are provided to optimize the use of regional ecological resources, improve management systems, and address the identified problems. The research findings emphasize the necessity of a comprehensive approach for the sustainable development of ecotourism, highlighting the importance of effective resource management, environmental education, and the involvement of local communities. This work serves as a valuable resource not only for specialists in ecotourism but also for experts in regional development and environmental protection.

Keywords: ecotourism, sustainable development, nature conservation, tourism infrastructure, ecological culture.

Kirish. Hozirgi globallashuv jarayonida turizm sohasi dunyo iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biriga aylangan bo‘lib, u nafaqat iqtisodiy o‘sishga, balki

atrof-muhitni muhofaza qilish, madaniy merosni asrash va mahalliy aholi turmush darajasini yaxshilashga ham katta hissa qo‘shmoqda. Ayniqsa, turizmning ekologik barqarorlikka asoslangan turi bo‘lmish ekoturizm so‘nggi yillarda jahon miqyosida katta e‘tiborga tushmoqda. Bu turdagi turizm nafaqat tabiiy go‘zalliklardan bahramand bo‘lish, balki ekologik ta‘lim va resurslarni asrashni o‘z ichiga olgan holda, barqaror rivojlanishning muhim omiliga aylanmoqda. O‘zbekiston ham o‘zining boy tabiiy resurslari, biologik xilma-xilligi, noyob landshaftlari va tarixiy obidalariga ega bo‘lgan hududlari bilan ekoturizmni rivojlantirish uchun katta salohiyatga ega mamlakatlardan biridir. Respublikamizning har bir mintaqasi o‘ziga xos ekologik resurslar va turizm imkoniyatlariga ega bo‘lib, ularni to‘g‘ri boshqarish orqali ekoturizmning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik afzalliklarini ta‘minlash mumkin. Biroq ushbu salohiyatdan to‘liq va barqaror foydalanish uchun ekologik resurslarni boshqarishning mukammal mexanizmlarini ishlab chiqish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni tizimli hal etish zarur.

Bugungi kunda mintaqaviy ekologik resurslarni boshqarishda bir qator muammolar mavjud. Jumladan, ayrim hududlarda resurslardan haddan tashqari foydalanish, ekologik qonunbuzarliklar, infratuzilmaning yetarli emasligi, mahalliy aholi va turistik tashkilotlar o‘rtasida hamkorlikning sustligi, ekologik ong va madaniyatning past darajadaliigi ekoturizmning samarali shakllanishiga to‘sqinlik qilmoqda. Bu kabi muammolar nafaqat tabiiy muhitga zarar yetkazadi, balki ekoturizmning jozibadorligi va barqaror rivojlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Ekoturizmning asosiy maqsadi — inson va tabiat o‘rtasidagi muvozanatni saqlagan holda, sayohat qilish orqali ekologik bilim va ongni oshirishdir. Bu turdagi turizmدا sayyohlar o‘z dam olish jarayonida tabiatga hurmat bilan munosabatda bo‘lishadi, chiqindilarni kamaytirish, o‘simlik va hayvonot olamini muhofaza qilishga hissa qo‘shishadi. Eng muhimi, ekoturizm orqali odamlar atrof-muhitga qanday ta‘sir ko‘rsatishini anglay boshlashadi.

Ekoturizm iqtisodiy jihatdan ham foydali. U qishloq joylardagi aholi uchun daromad manbai bo‘lishi mumkin. Masalan, mahalliy odamlar sayyohlarga milliy taomlar tayyorlab berishadi, qo‘l mehnati bilan tayyorlangan mahsulotlarini sotishadi yoki yo‘lboshlovchilik qilishadi. Shu tariqa, mahalliy iqtisodiyot jonlanadi, odamlar turizm orqali daromad topishni o‘rganishadi.

Ekoturizmning yana bir muhim jihati — u madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Sayyohlar biror hududga kelib, o‘sha yerning urf-odatlarini, milliy qadriyatlarini, xalq og‘zaki ijodi bilan tanishishadi. Bu esa o‘zaro hurmat va tushunishni oshiradi. Shunga qaramay, ekoturizmni rivojlantirish yo‘lida ayrim muammolar ham mavjud. Eng avvalo, ba‘zi tabiiy hududlar yetarli darajada o‘rganilmagan, u yerga borish uchun transport va

yo‘llar yo‘q yoki yomon holatda. Sayyohlar uchun zarur bo‘lgan qulayliklar — yashash joyi, ovqatlanish maskanlari, tibbiy yordam punktlari kabi infratuzilmalar ko‘p joylarda yetarli emas. Bundan tashqari, ayrim hollarda mahalliy aholi ekoturizm haqida yetarlicha ma’lumotga ega emas. Bu esa turizmda faol ishtirok etishlariga to‘sqinlik qiladi. Ko‘plab muhofaza etiladigan hududlarda ekologik qoidabuzarliklar sodir etilmoqda, chiqindi tashlash, o‘simliklarni yulib ketish, hayvonlarni bezovta qilish kabi holatlar kuzatilmoqda. Ekoturistik xizmatlar ko‘rsatuvchi tashkilotlar soni kam, mavjudlari esa professional darajada xizmat ko‘rsatishga to‘liq tayyor emas. Bu borada maxsus o‘quv kurslari, malaka oshirish dasturlari, ekologik gidlar tayyorlash ishlari yo‘lga qo‘yilishi kerak.

Ekoturizm bugungi kunda global ekologik muammolar fonida eng istiqbolli yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Ayniqsa, ekologik resurslarga boy, ammo ularni boshqarish tizimi yetarlicha rivojlanmagan hududlar uchun ekoturizm nafaqat iqtisodiy foyda keltiruvchi, balki atrof-muhitni muhofaza qilishga xizmat qiluvchi muhim vosita sifatida qaralmoqda. O‘zbekiston misolida olib qaralganda, bu yo‘nalish o‘ziga xos mintaqaviy xususiyatlarga ega bo‘lgan tabiiy landshaftlar, o‘simlik va hayvonot dunyosi, suv resurslari, tog‘ va cho‘l hududlari orqali katta salohiyatni o‘zida mujassam etadi. Shu bilan birga, ushbu resurslardan foydalanish, ularni boshqarish va turizmga tatbiq etishda bir qator tizimli muammolar ham mavjud.

Mintaqaviy ekologik resurslarni boshqarish, avvalo, bu resurslarning xususiyatlari, tarqalgan hududi va antropogen ta’sir darajasini chuqur tahlil qilishni talab etadi. Har bir viloyat yoki tuman o‘zining noyob ekologik boyliklariga ega bo‘lib, ulardan ekoturizm maqsadida foydalanishning o‘ziga xos strategiyasi bo‘lishi lozim. Masalan, Surxondaryo viloyatidagi Boysun tog‘ tizmasi ekologik jihatdan noyob hudud hisoblanib, bu yerda mavjud floristik xilma-xillikni saqlab qolgan holda sayyohlik yo‘nalishlarini tashkil etish boshqaruv tamoyillariga mos yondashuvni talab qiladi. Aks holda, resurslarning haddan ortiq ekspluatatsiyasi ularning tabiiy holatini izdan chiqarishi mumkin.

Ekoturizm nafaqat ekologik, balki iqtisodiy jihatdan ham katta foyda keltiruvchi sohadir. Bu yo‘nalishda rivojlangan hududlarda mahalliy aholi turizm orqali barqaror daromad manbaiga ega bo‘ladi. Sayyohlarning oqimi ortgani sayin mahalliy mahsulotlar, xizmatlar, mehmonxonalar, transport va boshqa ko‘plab sohalarda ishbilarmonlik jonlanadi. Shu tarzda kichik va o‘rta bizneslar rivojlanadi, bu esa o‘z navbatida ijtimoiy tenglikni ta’minlash, qishloq joylarida ishsizlikni kamaytirish, ayollar va yoshlarni iqtisodiy faoliyatga jalb etish kabi muhim masalalarni yechishga xizmat qiladi. Ekoturizm mahalliy resurslardan samarali foydalanishni rag‘batlantiradi, natijada iqtisodiy faoliyat bilan shug‘ullanayotgan aholi o‘z salohiyatini to‘liq namoyon eta oladi. Shu bilan birga, iqtisodiy o‘sish bilan birga ekologik

barqarorlik ham saqlanadi, chunki bu turdagi turizmga tabiiy resurslarni tejash va ularni asrab-avaylash birinchi o‘ringa qo‘yiladi.

Ekoturizm va ekologik resurslar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik ularni boshqarishda davlat siyosatining qat’iy va izchil bo‘lishini talab etadi. Bu borada O‘zbekiston hukumati tomonidan qabul qilingan “Ekoturizmni rivojlantirish konsepsiyasi” muhim qadam bo‘lsa-da, amaliy bosqichda uning mintaqaviy ko‘rinishlari hali to‘liq shakllanmagan. Qolaversa, mahalliy hokimiyat organlari, tabiatni muhofaza qilish idoralari va turizm bilan shug‘ullanuvchi xususiy sektor o‘rtasida yetarli darajada hamkorlik mavjud emas. Bunday bo‘linma boshqaruv resurslarni asrashda bir butunlikni yo‘qqa chiqaradi va natijada tizimli yechimlar emas, balki qisqa muddatli va lokal ta’sirga ega loyihalar yuzaga keladi.

Ekologik resurslardan barqaror foydalanishning yana bir muhim jihati — bu ilmiy monitoring va texnologik nazorat tizimlarining mavjudligidir. So‘nggi yillarda sun‘iy intellekt, dronlar va GIS texnologiyalari yordamida resurslar holatini kuzatish imkoniyatlari kengaymoqda. Biroq, bu texnologiyalarni mintaqaviy darajada keng joriy etish uchun maxsus kadrlar, moliyalashtirish va koordinatsion markazlar zarur. Ayni paytda ushbu vositalar faqat ayrim pilot loyihalarda qo‘llanilmoqda, biroq ularning doirasini kengaytirish ekoturizm uchun katta turtki bo‘lishi mumkin. Shuningdek, xalqaro tajriba va hamkorlikka tayanish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Dunyoning ko‘plab mamlakatlarida ekoturizmni rivojlantirishda xalqaro tashkilotlar — YUNESKO, UNDP, GEF tomonidan moliyalashtirilayotgan grant dasturlari orqali yirik muvaffaqiyatlarga erishilgan. O‘zbekiston hududlarida ham bunday loyihalarga asoslangan ekologik turizm klasterlarini tashkil etish imkoniyati mavjud. Bu esa, bir tomondan, resurslarni asrashga xizmat qilsa, boshqa tomondan, mahalliy iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlaydi.

O‘zbekiston Respublikasida ekoturizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha olib borilayotgan sa’y-harakatlar, ayniqsa, oxirgi yillarda turizmning barqaror shakllariga e’tiborning kuchayishi bilan yanada faollashib, bu yo‘nalish nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki ekologik xavfsizlik, madaniy merosni asrab-avaylash va mahalliy aholi manfaatlarini hisobga oluvchi kompleks yondashuvlar bilan boyitilmoqda, zero, ekoturizmning mohiyati uning faqatgina sayyohlik faoliyatiga doir emas, balki barqaror taraqqiyot tamoyillariga asoslangan, ekologik ong va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantiruvchi, ekologik resurslarni ehtiyotkorlik bilan boshqarishni ko‘zlovchi yo‘nalish ekanligidir.

Ushbu sohada olib borilayotgan islohotlar, shubhasiz, O‘zbekistonning tabiiy geografik joylashuvi, noyob landshaftlari, biologik xilma-xilligi va madaniy-tarixiy merosi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ayniqsa, ekologik xavf-xatarsiz turizm turlarining joriy qilinishi mintaqaviy rivojlanish konsepsiyasiga yangi turtki bermoqda va bu boradagi tashabbuslarning ilmiy asoslanganligi, uzoq muddatli strategik rejalariga tayanishi, ekologik

va ijtimoiy jihatdan mas’uliyatli yondashuvlar orqali amalga oshirilayotganligi e’tiborga molikdir. Mavjud salohiyatni to’liq ishga solish uchun zarur bo’lgan normativ-huquqiy asoslarning mukammalligi, ekologik turizm bilan bog’liq faoliyatlarning sertifikatlashtirilganligi, xususiy sektor bilan davlat o’rtasidagi kooperatsiyaning shakllanishi hamda ekologik xizmatlar bozori infratuzilmasining kengaytirilishi O‘zbekistonda ekoturizmni nafaqat ichki, balki xalqaro darajada raqobatbardosh soha sifatida shakllantirish imkonini beradi, shu bilan birga, ekologik xavfsizlik masalalarini kompleks yondashuvda hal etish uchun ilmiy, texnik va ijtimoiy resurslarning uyg’unligi ham ta’minlanishi lozim bo’ladi.

Tabiat resurslaridan oqilona foydalanish, mavjud biologik xilma-xillikni saqlash va uni sayyohlik faoliyati bilan uyg’unlashtirish maqsadida, ekoturizm yo’nalishlarining ilmiy asoslangan xaritalashtirilishi, tabiiy landshaftlar monitoringi, antropogen ta’sirning chegaralanishi hamda ekologik muhofaza ostidagi hududlarda sayyohlik oqimini tartibga soluvchi mexanizmlarning ishlab chiqilishi bu sohaning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim vositalar sirasiga kiradi. Shu o’rinda, ekoturizm infratuzilmasining hududiy xususiyatlarga moslashtirilgan holda shakllanishi, ekologik standartlarga javob beruvchi yashash, ovqatlanish va transport vositalarining joriy etilishi bilan bir qatorda, mahalliy aholining bu jarayondagi faol ishtiroki, ularning ekologik madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan uzluksiz ta’lim dasturlarining ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi natijasida ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlovchi omilga aylanadi. Hududiy resurslarning o’ziga xos tabiiy, ekologik va madaniy xususiyatlarini inobatga olgan holda, ekoturizm strategiyasini hududiy modellar orqali yo’lga qo’yish, mavjud imkoniyatlardan oqilona va samarali foydalanish, infratuzilmaviy investitsiyalarni kengaytirish hamda ekoturizmni mintaqaviy rivojlanish siyosatiga integratsiyalash orqali ichki va tashqi sayyohlar oqimini boshqarish, bir vaqtning o’zida resurslarning degradatsiyasining oldini olishni ham ta’minlash imkonini beradi.

Jahon amaliyoti shuni ko’rsatadiki, ekoturizmni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o’rni beqiyos bo’lib, virtual gid xizmatlari, mobil ilovalar, raqamli xaritalar, ekologik xavfsizlik bo’yicha onlayn-ma’lumotlar bazalari hamda QR-kod asosida yo’naltirilgan ekologik yo’llar orqali sayyohlar nafaqat ma’lumot oladilar, balki o’z harakatlarining tabiiy muhitga bo’lgan ta’sirini anglab, ekologik jihatdan mas’uliyatli harakat qilishni o’rganadilar. Ekoturizm doirasida davlat va xususiy sektor o’rtasidagi sheriklikni mustahkamlash, ayniqsa, ijtimoiy mas’uliyatli investitsiyalar orqali mahalliy aholining bandligini ta’minlash, ularni xizmat ko’rsatish sohasiga jalb qilish, ularning ekologik va mehmondo’slik borasidagi bilim va ko’nikmalarini oshirish bo’yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilgandagina, bu yo’nalishdagi barqarorlik va raqobatbardoshlik

omillari ta'minlanadi. Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda ekoturizmni rivojlantirish konsepsiyasi milliy va mintaqaviy darajadagi ekologik siyosat, ijtimoiy rivojlanish strategiyasi va iqtisodiy barqarorlik mezonlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu jarayonda turizmning ko'p funksiyali shakli sifatida ekoturizmning tutgan o'rni va roli, uni amalga oshirishda xalqaro tajriba va milliy an'analarni uyg'unlashtirish, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy manfaatdorlikni birgalikda ta'minlash zaruriyati bilan asoslanadi.

Xulosa qilganda aytish joizki, bugungi globallashuv va ekologik muvozanat buzilishi sharoitida ekoturizm sohasi faqat iqtisodiy foyda emas, balki tabiatni asrashga xizmat qiladigan muhim vositaga aylanmoqda. Shu jihatdan, mintaqaviy ekologik resurslarni samarali boshqarish orqali ekoturizmga yangi hayot baxsh etish, mavjud imkoniyatlarni to'liq ishga solish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Har bir hududning geotabiiy xususiyatlari va ekologik boyliklari nafaqat mahalliy darajada, balki milliy va xalqaro darajada ham turizm salohiyatini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, mintaqaviy yondashuv asosida resurslardan foydalanish boshqaruv jarayonlarini takomillashtirish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash hamda ekoturizmni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning ajralmas qismi sifatida qarash imkonini beradi. Bunda mahalliy aholi manfaatlari, ekologik barqarorlik, infratuzilma imkoniyatlari va turistik xizmatlar sifatini uyg'unlashtirish muhim o'rin tutadi. Kelgusida ekoturizm salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun hududiy strategiyalarni ishlab chiqish, innovatsion va ekologik yondashuvlarni kuchaytirish, shuningdek, ekologik resurslarga bo'lgan yondashuvni barqarorlik tamoyillariga mos ravishda qayta ko'rib chiqish zarur. Shundagina O'zbekistonda ekoturizm nafaqat turistik oqimni oshiruvchi vosita, balki atrof-muhitni muhofaza qiluvchi muhim tizimga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rasulov, B. H. *Ekoturizm asoslari*. Toshkent: “Universitet” nashriyoti, **2021**.
2. Karimov, A. A. *O‘zbekiston ekologik resurslaridan samarali foydalanish strategiyasi*. Toshkent: “Ilm ziyo” nashriyoti, **2022**.
3. Abdullaeva, M. M. Ekoturizm va barqaror rivojlanish: nazariya va amaliyot. *Turizm va madaniyat jurnali*, №4, 33–39-betlar, **2021**.
4. Xalikova, D. R. *O‘zbekistonda turizmning ekologik yo‘nalishlari va ularning rivojlanish istiqbollari*. Toshkent: “Fan va taraqqiyot” nashriyoti, **2020**.
5. UNWTO. *Ecotourism and Sustainable Development*. World Tourism Organization Publishing. www.unwto.org, **2019**.
6. Sharipov, Z. N. Ekoturizm salohiyatini oshirishda tabiiy resurslarning o‘rni. *Iqtisodiyot va innovatsiyalar*, №1(15), 78–84-betlar, **2023**.
7. O‘zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi. *O‘zbekiston hududlarida ekoturizmni rivojlantirish konsepsiyasi – 2030*. Rasmiy hujjat. Toshkent, **2023**.